

L'amor, un valor contingent en el procés educatiu

Maturana¹ diu que *“l'amor és el reconeixement de l'altre com a legítim altre, en convivència amb un”*. Realment Maturana, des de la seva mirada com a biòleg (teoria de *l'autopoiesi*), fa una aportació extraordinària per a la comprensió de la vida, a partir del seu discurs sobre l'amor, que segons ell és el que fonamenta, identifica, juntament amb el llenguatge, a l'ésser humà. Gràcies a ell l'amor ha passat a primera línia de la ciència, no com quelcom vinculat exclusivament a les emocions, sinó com a constitutiu de la pròpia vida.

Considera que la nostra espècie ha arribat tan lluny des del punt de vista evolutiu gràcies a la capacitat cooperativa dels que la constituïm. La seva proposta no exclou els postulats darwinistes, sinó que més aviat els complementa, ajudant-nos a donar un pas més enllà, afavorint la comprensió que justament la vida dels éssers humans s'ha obert pas, s'ha pogut consolidar i evolucionar, a través d'aquelles branques dels homínids que més amorosament van actuar entre els seus membres.

Filòsofs i científics de totes les èpoques han cercat *“la pauta que ho connecta tot”*. Potser Maturana; amb la seva aportació, ens facilita una mica aquesta recerca. És prou evident que no tinc la certesa si l'amor és aquesta pauta, sens dubte n'és un ingredient insubstituïble.

Escoltant al Mauricio i la Rebeca Wild², dos educadors que van dur a terme una experiència educativa molt rellevant a la seva escola a l'Equador, “El Pesta”, que ara han transformat en un altre context, els CEPA's (Centres per a l'activitat autònoma), vaig apropar-me a una idea que potser encara va una mica més enllà de la de Maturana. Igual que ell, diuen que l'amor és constitutiu de l'ésser humà, i el defineixen com *“l'acceptació de l'absurd de l'altre”*.

Consideren, com el mateix Maturana, que l'ésser humà, com qualsevol altre ésser viu, té una estructura interna, de caràcter autopoietic, amb totes les potencialitats necessàries pel desenvolupament del que es característic de cada ésser viu. Tot el que hi ha dins de l'estructura és ordre, i tot el que està fora és desordre, caos entès des de la seva dimensió més creativa. “L'altre”, des d'aquesta dimensió, forma part del caos, i per poder-m'hi relacionar, comunicar, haig de poder convida amb la vivència que, malgrat és diferent de mi, fins i tot pot resultar-me incompreensible en la seva manera d'actuar en relació al que jo sento internament, formem part del mateix llinatge i relacionar-m'hi no significa, necessàriament, un risc insostenible.

Perquè les interaccions entre l'estructura interna i allò que és extern puguin gestionar-se en benefici del creixement i desenvolupament de la persona, cal que es donin en el marc de relacions amoroses. Encara van una mica més enllà, perquè aquest amor tingui un bon efecte s'ha de donar en ambients relaxats, i en el cas de l'educació, de l'escola, en ambients relaxats i preparats per aquesta finalitat.

A tall d'exemple, consideren que el tipus de societat en la que vivim, marcada per una economia agressiva, i pel consum de tota mena de productes, substàncies, i fins i tot relacions, amb el que de tot això se'n deriva a nivell d'estrès, competitivitat, ..., no afavoreix la creació d'aquests ambients, i per tant situa als éssers humans, majoritàriament, en un marc de sobrevivència més que de realització. En aquest sentit, difícilment podrem actuar amorosament amb els altres, reconeixent-los com a diferents, i guals per una altra banda, perquè no tindrem les nostres necessitats vitals cobertes. Potser ara no es tracta d'una sobrevivència al nivell de tenir o no tenir

¹ Humberto Maturana, biòleg xilè, “El sentido de lo humano” editorial Dolmen, El árbol del conocimiento” editorial Debate

² Mauricio i Rebeca Wild, educadors de l'Equador, “Educar para ser”, “Calidad de vida”, “Libertad y límites”, “Aprendiendo a convivir con niños”, tots ells publicats per Herder

un plat a taula i un sostre on aixoplugar-nos, si més no pel que fa als contextes de vida occidentals, potser té més a veure amb pressions com la de no arribar a final de mes a causa del nou model d'esclavitud que genera una hipoteca que sovint contractem més enllà de les nostres possibilitats i necessitats autèntiques.

El seu pensament en relació al treball del valor en el marc de l'educació és radical, donat que no fan concessions a mitges. Consideren que es prioritari garantir profundament els processos de sobrevivència, gràcies a un ambient relaxat fruit de tenir cobertes les necessitats bàsiques, les autèntiques, no les generades pel model social en el que vivim actualment, en la que la major part de les necessitats són secundàries, la qual cosa no afecta solament als infants, sinó especialment a llurs pares. L'amor pot fluir si es donen aquestes condicions. Aleshores l'individu està disponible a fer quelcom en benefici dels altres, i del mateix ecosistema terra. Si no és així, i ens movem en la sobrevivència, difícilment els infants i joves es faran receptius als múltiples missatges d'accions benintencionades com "el dia de la pau, de la interculturalitat, ...". Cal que existeixi un pòsit que permeti una integració personal que després esdevingui una voluntat de compromís social

Podríem passar-nos hores parlant d'aquestes dues mirades, que al meu entendre són d'una gran rellevància en aquests moments. Ambdues tenen una component biològica molt important, que estaria en les arrels del seu plantejament, i a l'hora tenen associada una component social que és inherent a tot el que fa referència a la constitució de l'ésser humà. Tanmateix el tema de l'amor suscita grans passions i també genera molta inquietud, potser perquè hi ha un tipus de literatura que s'ha dedicat al tema d'una forma molt peculiar, i costa poder-lo inserir en els àmbits educatius, o com un valor que va més enllà d'una perspectiva nostàlgica de la vida.

Altres autors que al meu entendre seria interessant consultar, per la seva peculiar i profunda manera d'entendre l'amor, són, entre d'altres, Edgar Morin³, Fritjof Capra⁴ i Boris Cyrulnik⁵. Tots ells aporten dimensions complementàries a les que aquí estic dibuixant, des de la perspectiva de la complexitat de la vida, i del món, com és el cas dels dos primers, o des de la perspectiva de la resiliència, com és el cas del tercer. Us remeto a la seva bibliografia per tal d'aprofundir-hi, en la mesura que a cadascú li resulti rellevant.

En tot cas, encara m'agradaria introduir una altra perspectiva. Al pensar en aquest document vaig imaginar-lo com una oportunitat per obrir finestres cap a mirades que puguin complementar el que fa temps es ve dient del tema, i després cadascú, cadascuna, farà la seva síntesi personal de tot plegat. És per això que suggereixo mirar el que ens diu Bert Hellinger⁶ al voltant de l'amor. Deixeu-me que ho faci primer des d'una perspectiva més genèrica i que després ho centri una mica més en l'àmbit de l'educació i dels centre docents.

En primer lloc aclarir que aquest psicoterapeuta alemany, creador de les constel·lacions familiars⁷, situa l'amor en la base de les relacions humanes, com a motor dels vincles que s'hi originen. Ell ens parla de la importància de l'amor i també de la importància de distingir de quina mena d'amor es tracta en cada cas, perquè fa una distinció molt clara entre l'amor cec, que

³ Edgar Morin, filòsof francès, "Tenir el cap clar", editorial La Campana "Los siete saberes necesarios para la educación del futuro", editorial Paidós

⁴ Fritjof Capra, físic austríac fincat a Estats Units, "La trama de la vida", "Las conexiones ocultas, ambdós de l'editorial Anagrama

⁵ Boris Cyrulnik, psicòleg francès, "Los patitos feos", "El murmullo de los fantasmas", "El amor que nos cura", tots ells de l'editorial Gedisa

⁶ Bert Hellinger, psicoterapeuta alemany, "Órdenes del amor", "Reconocer lo que es", ambdós publicats per Herder

⁷ "La felicidad dual", Bert Hellinger, editorial Herder, "Sin raíces no hay alas", Bertold Ulsamer, editorial Luciérnaga

té una bona intenció però que no assoleix la seva fita, perquè hi ha alguna cosa en la forma d'actuar-lo que impedeix justament el seu objectiu, i un amor clar que, alineat amb la vida, enforteix els vincles i ens allibera de les càrregues que tots plegats arrosseguem de la nostra història familiar, que generalment no ens correspon assumir.

Per explicar aquesta diferència Hellinger utilitza una imatge que en un inici sols deixar estorat a qui s'hi apropa: *primer és l'ordre i després flueix l'amor*. Maturana ens mostra que l'amor és intrínsec a l'esdevenir de la vida humana; els Wild parlen de l'amor com a garantia perquè es puguin desenvolupar processos de vida en ressonància a les necessitats de creixement i maduració dels infants, i que una condició perquè aquest amor arribi a bon port és que les persones puguem viure i conviure en entorns relaxats. Hellinger ens diu que l'amor és allò que constitueix, trenca, els vincles, i perquè això esdevingui favorable per a la vida de les persones cal que en els sistemes relacionals es donin una sèrie de condicions, que ell tradueix en uns ordres a respectar, que anomena, justament, els ordres de l'amor, els quals ha pogut constatar fenomenològicament a través del que es mostra, una i altra vegada, en el desenvolupament de les constel·lacions familiars.

El primer d'aquests ordres és la pertinença. En els sistemes, qualsevulla del que es tracti (una família, un grup classe, un equip professional, ...), tots els seus membres han de tenir-hi un lloc de dignitat. Si en un sistema algú no és mirat, és exclòs, per la raó que sigui (per una actitud poc sociable, per una malaltia mental, ...), es genera una situació de desequilibri que el fa entrar en crisi, perquè genera una pressió relacional que comporta que algú altre actuï amb aquest amor cec, per retornar-li la dignitat al que va ser exclòs. I això no passa solament en un context de vida concret i temporalment present, sinó que s'arrossega a través de la història del sistema, una història que està vinculada als vincles generacionals i transgeneracionals.

El segon ordre té a veure amb quelcom relacionat amb el primer. En els sistemes, a cadascú li correspon ocupar-se d'allò que li pertoca. Posem per cas una família. Si per alguna raó, un pare, o una mare, se sent fràgil vers la vida, perquè va perdre algun dels pares en una etapa primerenca de la seva infància, i li costa refer-se del sentiment d'orfanat i tristesa que això li va provocar, potser el seu fill, la seva filla, es sentiran cridats a tenir-ne cura, pel profund amor que els fills senten pels seus pares. Al fer-ho, està complint amb un sentiment profund, i a l'hora està implicant-se en una funció que no li correspon com a fill. El mateix podríem dir de les relacions en un equip professional o docent. Si un tutor o tutora d'un grup, fiscalitza el que fa l'equip directiu, i no s'ocupa clarament del seu grup classe, o a l'inrevés, si un equip directiu, en comptes de gestionar el centre, fiscalitza el que fan els tutors a les seves aules, el sistema entra en desequilibri perquè es produeix un canvi de funcions, de papers, que no correspon a l'encàrrec que cadascú té en la institució.

El tercer ordre està lligat a aquest segon. En el moment que un fill cuida al seu pare o a la seva mare, l'equilibri entre el donar i el rebre es trenca, perquè en aquest cas els pares són els que haurien de donar, i els fills els que haurien de prendre, i en l'exemple anterior estaria passant totalment a l'inrevés. Entre pares i fills, entre mestres i alumnes, els grans donen i els petits prenen. Entre iguals, cal mantenir una reciprocitat en el donar i el rebre, si es trenca la reciprocitat, aleshores els uns es creuen millor que els altres, apareixent sentiments de culpa i victimismes.

Hi ha un profund amor en les intencionss d'uns i altres, i es tracta d'un amor cec, que intenta fer quelcom que no correspon, que s'immisceix en allò que altres han de encarar i resoldre. A la família es veu clarament, i ens n'adonem quan algun fill o filla presenta alguna mena de símptoma, per exemple quan sistemàticament no vol menjar, o no pot quedar-se a dormir sol, o quan no vol anar a escola, ... Si els pares no han pogut encarar alguna cosa difícil de la seva

pròpia història familiar, els fills fan el que sigui per captar la seva atenció, des de la fantasia que d'aquesta manera els podran deslliurar del patiment que aquesta història pot significar pels pares, que de ben segur és una història dolorosa.

A l'escola també ho veiem d'una manera punyent, a través dels signes que manifesten els alumnes, per exemple, quan es mostren inhibits, quan tenen dificultats de relació, quan tenen dificultats d'aprenentatge, quan es mostren hiperactius, ... La seva fidelitat absoluta als pares fa que els sigui difícil actuar d'una altra manera en el context escolar, a l'hora que ens mostren el seu malestar a través d'aquest tipus d'actituds, malestar que està vinculat a la impossibilitat de resoldre allò pel que estan pre-ocupats a tota hora. Una criatura que està implicada en algun assumpte familiar no pot estar atent a allò que es fa a l'aula i a l'escola.

Tant en un cas com en un altre, tanmateix de molts altres que podem imaginar-nos, cal adonar-se que el que ho mou és un profund amor, i el cert és que en el moment que els educadors podem connectar amb aquest amor, reconeixent-lo, independentment que sigui un amor cec, estarem amb una altra disposició per crear un clima de comunicació que permeti a uns i altres participar d'alguna mena de procés de canvi o evolució, mirant cap a la solució més que cap al problema.

Per això Hellinger ens diu que primer és l'ordre i després flueix l'amor, que no estaria massa lluny del que diuen els Wild en el sentit que és indispensable que hi hagi un entorn relaxat perquè l'amor pugui florir en una bona direcció. I tot plegat ens fa retrobar-nos amb la mirada biològica de Maturana, en el sentit que del que es tracta és que pugem fluir en la vida. La vida és més gran que totes les seves particularitats. En aquesta mirada sistèmica de la vida, que podríem associar a la imatge de l'aigua que segueix la direcció del riu que la conté, el amor seria allò que ens permet mantenir-nos en aquesta bona direcció, que Maturana anomena autopoiesi, que els Wild anomenen processos de vida i que Hellinger anomena com a moviments de l'ànima.

A través d'aquestes tres mirades he procurat mostrar algunes dimensions de l'amor que tenen un pes específic més enllà de la seva accepció habitual, que sols estar més vinculada als aspectes sentimentals, sovint manipulats per interessos diversos, que finalment va a raure a la dimensió econòmica, que sembla regir tota la vida de les societats "avançades", que no pas a aspectes intrínsecs de la vida, de la vida humana que esdevé cada dia més complexa, alhora que també més apassionant.

A l'educació li correspon introduir totes aquestes dimensions de l'amor. No és suficient que desenvolupem programes d'educació emocional i parlem de l'amor com un valor abstracte, que mai podrem instrumentalitzar per més que ens ho proposem. Cal afavorir la creació de contextos educatius en els que l'amor sigui, en primer lloc, la base de les interaccions que permeten fluir la comunicació, i que permeten a l'hora el creixement global de les persones, atenent a la seva biologia, atenent a la netedat de les seves relacions i dels vincles que s'hi estableixen, atenent a les seves necessitats de conèixer com funcionen les coses a tots els nivells, i de ser protagonistes dels seus aprenentatges.

Marianne Franke⁸, una mestra que ha treballat des de la perspectiva dels ordres de l'amor a l'aula, diu: "*tan sols un cor agraït port aprendre*". L'agraïment és una actitud amorosa envers la vida i els altres. Amparo Pastor⁹, una formadora d'aquesta perspectiva, que s'emmarca dintre del que anomenem Pedagogia Sistèmica¹⁰, diu: "*cadascú en el seu lloc per poder educar*". Angèlica

⁸ Marianne Franke, mestra i terapeuta alemanya, "Eres uno de nosotros", editorial Alma Lepik

⁹ Amparo Pastor, directora del Centre Inherentia de Madrid, "Actitudes para pensar, sentir y actuar de una forma sistémica", revista Cuadernos de Pedagogía n. 360, setembre de 2006

¹⁰ "La Pedagogía Sistémica: fundamentos y práctica", Mercè Traveset, editorial Graó

Olvera¹¹, una de les nostres apreciades mestres en aquesta perspectiva educativa, diu: “*el que porta el mestre a l’aula és l’alegria per viure*”. Totes tres metàfores estan vinculades a l’amor, aquest amor que és motor de vida, de creixement i d’aprenentatge.

És hora que ens traiem la son de les orelles i tinguem el valor de parlar de l’amor a l’escola, i en la vida en general, des d’aquestes, i d’altres perspectives. Això permetrà que els éssers humans puguem continuar la nostra estel·la evolutiva que, sens dubte, ens ha de portar cada vegada a donar-li un major valor a la vida, no sols a la nostra, sinó a la de totes aquelles persones i coses que ens envolten, que finalment esdevindrà un salt qualitatiu envers un *nou nivell de consciència*. Parlar de l’amor a les aules, amb els alumnes i amb llurs famílies, i actuar en relació a ells i elles des d’aquesta dimensió amorosa, és un repte, i alhora una garantia, per fer dels centres educatius espais de creixement personal que albirin futurs més sostenibles a tots el nivells. És per això, que l’amor és un valor en alça que caldrà mimar conseqüentment.

Carles Parellada (ICE UAB)

La Torre de Claramunt, 9 de juny de 2008

carles.parellada@uab.cat – www.xtec.cat/~cparella

¹¹ Angèlica Olvera, directora del CUDEC, centre educatiu i universitari de Mèxic, “Los conflictos de los alumnos como expresión de amor a su familia”, revista Aula de Innovación Educativa n. 158, gener de 2007